

М. О. Новицька

**Категорія героїчного
в оповіданні «Мати» О. Довженка**

Творча спадщина Олександра Довженка привертала увагу критиків та літературознавців, проте на відміну від його кінематографічних творів, мала проза письменника досліджена меншою мірою.

Оповідання О. Довженка вивчали такі дослідники, як Д. Тамарченко, Ю. Барабаш, В. Костенко, М. Сотников, В. Фащенко. Вони розкривають категорію героїчного в творах письменника через подвиг, для характеристики якого використовують особливості характеру і вдачі персонажів малої прози.

Проте жоден з дослідників не розглядає подвиг як подію. Тому мета нашої роботи – визначити, як розкривається категорія героїчного через подію.

У нашій роботі ми використовуємо термін «героїчне». Героїчне (грец. heros-герой) – естетична категорія на позначення мо-

ральної цінності людської діяльності, стійкості, самопожертви, лицарської вірності вічним істинам, духовної сили та благородства, невід'ємних від величного (Ю. Ковалів).

На нашу думку, категорія героїчного виражається через подвиг особистості.

Подвиг – важлива своїм значенням дія, здійснювана у важких, небезпечних умовах; героїчний, самовідданий вчинок, діяльність, поведінка, викликана глибоким почуттям.

Ю. Лотман визначає подію через відношення героя до свого просторово-часового оточення. Г. В. Гегель зв'язує це поняття з метою дій героя, тобто його кругозором. Ці два визначення взаємодоповнюючі.

Німецький славіст В. Шмід вважає подією «якусь зміну початкової ситуації: або зовнішньої ситуації в художньому світі твору або внутрішньої ситуації того чи іншого персонажа». Вчений подає власну класифікацію умов подієвості, яку ми використовуємо при аналізі оповідання О. Довженка. Першою основною умовою події вчений визначає фактичність чи реальність. Зміна повинна відбутися в реальному світі. Другою основною умовою є результативність. Зміна, яка складає основу події, повинна відбутися до кінця, тобто мати результат. Фактичність і результативність є необхідними умовами події. Без них зміна претендувати на статус події не може.

Розглянемо теорію вченого на прикладі твору письменника.

В оповіданні О. Довженка «Мати» Марія Стоян здійснює подвиг, який і є головною текстовою подією. Тут наявні основні умови подієвості: фактичність (реальність) та результативність. Письменник зображує реальні історичні події, характерні для Другої світової війни. Головна героїня – Марія Стоян переховує двох російських льотчиків від репресій фашистів. Захищаючи їх таким чином, їй вдається зберегти життя хлопців на деякий час, але потім фашисти розстріляли їх.

В оповіданні є такі ознаки подієвості:

– незворотність події – захист хлопців коштував Марії її власного життя, яке закінчилось трагічно. Фашисти повісили жінку на старій груші, що характеризує дію як незворотну. Смерть самих льотчиків також засвідчує неможливість змінити ситуацію.

– одноразовість дії – у творі зображений конкретний єдиний випадок захисту Марією хлопців від фашистів.

– релевантність – зміни, які відбулися в житті Стояних, її сина Василя, льотчиків є значними не тільки для цих людей, але й для загалу, бо акт знущанням над старою жінкою, жорстокість німців були типовими випадками, які зафіксовані в творі.

Ефект несподіванки О. Довженко не використовує. Читач уже на початку знайомства з оповіданням знає його фінал: він подає опис картини, коли Василь, повернувшись додому, бачить свою мертву матір, підвішену на груші.

Письменник використовує композиційне обрамлення: на початку твору Василь знаходить мертву матір, а в кінці твору зображується його прощання з нею та повернення до війська. В середині оповідання автор подає передісторію та й сам подвиг, який полягає в тому, що на зібранні села на майдані жінка видає солдатів за своїх дітей і змушує все село підтвердити, що льотчики Костя Рябов та Степан Пшеницин її власні сини. Незнання прізвища жінки видало хлопців. Межу між життям і смертю Марія Стоян долає самотійно: вона просила кулю, але їй відмовили, після чого вона вирішує сама повіситись, говорячи: «Не тргайте, недолюдки. Не приторкайтесь до моєї шії». На нашу думку, саме цим О. Довженко намагається підкреслити незламність, силу і патріотизм старої жінки. Вона виявляє зневагу до ворога, не покорається йому. Письменник концентрує на цьому свою увагу для того, щоб підкреслити відважність жінки, що в свою чергу мало стати прикладом для інших людей.

За Х. Перельманом, приклад є засобом переконання. Учений зазначав: «У чому б не полягав спосіб подачі прикладу, до якої б області не відносилось міркування, приведений приклад повинен – для того, щоб він був сприйнятий – володіти статусом факту», тобто бути реальним. О. Довженко зображує в оповіданні реальний історичний факт.

Це оповідання написане в роки війни і було призначене в першу чергу для радянських воїнів. Письменник і використовує образ Марії Стоян, щоб показати, на що здатна жінка у протистоянні з фашистами. Митець не випадково зображує не воїна чи партизана, а звичайну жінку похилого віку, яка здійснює цей подвиг, йдучи на самопожертву. Вона своїм вчинком збуджує ненависть

до ворогів, надихає на боротьбу й непокору ворогам за будь-яких обставин, вселяє віру в перемогу. І як наслідок – оповідання О. Довженка змушує читача діяти та боротися за рідну землю.

Отже, категорія героїчного виражається в оповіданнях О. Довженка через подвиг, який і стає їх головною подією. Подією, яка характеризує головний образ і є прикладом для наслідування читачам.